

FÁZE VYŠETŘOVÁNÍ V PROCESU NEPLATNOSTI MANŽELSTVÍ: JDE OPRAVDU POUZE O SHROMAŽĎOVÁNÍ POZNATKŮ?*

Paolo Bianchi

Hned na začátku chci uvést, o jaké prameny jsem se opíral především v první části tohoto příspěvku. Jsou to promluvy Jana Pavla II. k Tribunálu římské roty – jakožto oficiální opěrné body, co se týká pramenů, adresátů i kanonické tradice – především pak promluva z roku 1990, věnovaná vztahu mezi kanonickým a pastoračním řádem; dále jsem se opíral o článek Zenona Grocholewského *Aspetti teologici dell'attività giudiziaria della Chiesa*.¹ Prohlašuji rovněž, že v tomto příspěvku chci nabídnout několik bodů k reflexi, které bude třeba prohloubit v následné diskusi a především prostřednictvím osobního studia.

Otázky, které mi byly předloženy, je podle mě možné rozdělit z obsahového hlediska do tří oblastí; budu se jimi proto zabývat v tomto sledu.

VYŠETŘOVÁNÍ: SHROMAŽĎOVÁNÍ POZNATKŮ, NEBO DIALOG?

První část se profiluje takto:

„Od přednášejícího se žádá ne tak analytický komentář příslušných kánonů, jako spíše aby ukázal, v čem spočívá zvláštní povaha této fáze procesu, a to jak v rámci obecně pojatého kanonického soudního sporu, tak v souvislosti s analogickými procedurami v občanské oblasti, a aby neopomněl zaměřit svou pozornost na značně „pastorační“

dimenzi setkání s osobami, které se nacházejí v nesnázích. Z identity vychází cíl: je jím [v tomto případě] stručný přehled důkazů, nebo též rigorózní, ale zároveň lidsky a evangelijně průkazný dialog?“

Tento úkol je velmi nesnadný a v samotné jeho formulaci je třeba ocenit, jaký důraz kladete na jeho pastorační a pozitivní dimenzi. Abych se jím mohl správně zabývat, dovoluji si předložit vám nejprve následující myšlenky:

1. Nesmíme se nechat ovlivnit zdánlivými nebo nesprávně definovanými nabídkami, abychom se vyhnuli nebezpečí, že i výsledky, k nimž dojdeme, budou jen zdánlivé nebo nepřesné. Proto se musíme vyhnout nejednoznačným, před nimiž varuje jak papež (promluva 1990, č. 3 a 5), tak Grocholewski (s. 204 a 206). Především se v těchto textech poukazuje na možnost pokřiveného chápání vztahu mezi požadavky spravedlnosti a pravdy na jedné straně a důrazem na milosrdenství, pastorační rozvahu a pozornost k osobě člověka na straně druhé. Uvedu zde dva papežovy texty:

„(..) je dobré zastavit se a pouvažovat o jedné nejednoznačnosti, která je sice pochopitelná, ale to neznamená, že by přestala být škodlivou, protože velmi často ovlivňuje pohled na pastorační dimenzi církevního práva. Tato pokřivenost spočívá v tom, že pastorač-

ní význam a úmysly jsou přisuzovány pouze těm aspektům vedení a lidskosti, které jsou bezprostředně slučitelné s *aequitas canonica*; má se za to, že pastorační význam mají pouze výjimky ze zákonů, případný odklad kanonických procesů a trestů nebo rozmlžení právních daností. Zapomíná se tím, že i spravedlnost a samo právo – a v důsledku toho také obecné normy, procesy, sankce i jiné typicky právní projevy, nakolik jsou nezbytné – jsou církví vyžadovány pro dobro duší, a tudíž se jedná o plnohodnotné pastorační nástroje.“ (č. 3)

„(...) Je proto nutné usilovat o lepší pochopení souladu mezi spravedlností a milosrdenstvím; toto téma bylo ostatně velmi oblíbené jak v teologické, tak v kanonické tradici. (...) S tímto přesvědčením se církevní autorita snaží dát do souladu své působení, a to i v kauzách týkajících se platnosti manželského pouta, s principy spravedlnosti i milosrdenství. Proto bere v potaz na jedné straně vážné problémy, v nichž se nacházejí lidé a rodiny procházející nesnadnými situacemi, co se týká manželského soužití, a přiznává jim právo těšit se zvláštní pastorační péči. Nezapomíná však na druhé straně na to, že i tito lidé mají právo nebýt obelháváni rozsudkem neplatnosti, který by byl v protikladu s existencí skutečně uzavřeného manželství. Podobné nespravedlivé prohlášení neplatnosti manželství nemůže najít žádnou legitimní oporu v tom, že se budeme odvolávat na lásku a milosrdenství, protože tyto kvality nemohou být izolovány od požadavků pravdy. Platně uzavřené manželství, byť poznamenané vážnými obtížemi, nemůže být považováno za neplatné, aniž bychom tím znásilnili pravdu, čímž by zároveň došlo k ohrožení jediného pevného základu, na němž může spočívat osobní, manželský i

společenský život. Soudce se proto musí neustále varovat nebezpečí nesprávně chápaného soucitu, který by ho přivedl k sentimentalismu, což je jen zdánlivě pastoračně účinný postoj, nebo k hledání cest, neodpovídajících spravedlnosti a pravdě, které v posledku odvádějí lidi od Boha, protože docházejí k opačnému výsledku, než je ten, který byl v dobré víře hledán.“ (č. 5)

Zdá se mi velmi důležité upozornit, že tvrzení, podle něhož musí být pravda nezbytným základem spravedlnosti i pastorační činnosti, se velmi často objevuje v papežském učení adresovaném Rotě. Setkáme se s ním např. v promluvě z roku 1980, č. 2–4, zvláště v souvislosti se shromažďováním podkladů a se spoluprací všech, kteří se podílejí na hledání pravdy; v promluvě 1981, č. 6; v promluvě 1987, č. 9; v čl. 2–7 promluvy z roku 1994, kde se papežova pozornost zaměřuje právě na vztah mezi pravdou a spravedlností s odkazem na promluvu z roku 1990 o právu a pastorační činnosti; dále v promluvě z roku 1995, č. 8–9, kde se připomínají povinnosti svědomí ve vztahu k pravdě; a konečně v promluvě 1998, č. 6.

Papežské promluvy upozorňují i na další nebezpečné zmatky, které je dobré hned na začátku připomenout. V promluvě z roku 1983, č. 3 se mluví o podvědomém protikladu mezi zákonem a svobodou, milostí a charismaty; v č. 8 promluvy z roku 1984 se prohlašuje jako nepřijatelný takový kanonický rozsudek, který by se ve jménu nesprávně chápané pastorační vymoženosti vymykal zákonodárství; téměř celá promluva z roku 1997 (č. 2–6) je věnována možným zmatkům při odvolávání se na personalistický myšlenkový proud, chápaný v kontrastu s právním rozměrem osoby a s integrální křesťanskou antropologií; v promluvách z roku 2001, č. 4 a 8, a z roku 2003,

č. 8 najdeme varování před opravdovým protikladem mezi přirozenou a nadpřirozenou rovinou i v naší oblasti, jakoby existovaly dva druhy manželství a jako by se po pokřtěných vyžadovaly zvláštní nároky na jejich víru, aby vůbec mohli platně uzavřít manželství; v promluvě z roku 2002 se v čísle 7 demonstruje, jak pochybné je vnášet protiklad mezi *favor matrimonii, personae et libertatis*, protože všechny tyto hodnoty se ve skutečnosti musí podřídít té nejdůležitější, kterou je *favor veritatis*.

2. Když jsme upozornili na tyto možné zmatky, je před námi další krok, v němž máme prozkoumat vlastní pastorační charakter právní dimenze církevního života. To je v souladu s autentickým koncilním pohledem na církev, jak upozorňuje papež v promluvě z roku 1990, kde předkládá i zajímavé vysvětlení, v čem se vlastně uskutečňuje onen specifický pastorační rozměr církevního práva:

„Pastorační dimenze tohoto práva, tj. jeho služebný rozměr vzhledem ke spásonosnému poslání posvátných Pastýřů a celého Božího lidu, tak nachází solidní základ v koncilní eklesiologii, podle níž jsou viditelné aspekty církve nerozlučitelně spojeny s jejími duchovními aspekty a společně vytvářejí jedinou komplexní skutečnost, kterou můžeme přirovnat k tajemství vtěleného Slova.“ (č. 2)

Téma souvislosti mezi právem a pastoračí je upřesněno v bodě 4 téže promluvy, kde jsou představeny tři profily tohoto vztahu spolu s dokreslením jejich nejvýznamnějších důsledků:

„V církvi putující na této zemi je nerozlučně spojena právní a pastorační dimenze. Jejich harmonie vyplývá především z jejich společného cíle, jímž je spása duší. Je zde však ještě

něco většího. Vždyť výkon církevního práva je ve své samotné podstatě pastorační činností, neboť jde o zvláštní účast na činnosti Krista Pastýře, jež podle přání samotného Krista spočívá v uskutečňování řádu vnitro-církevní spravedlnosti. Pastorační činnost sice značně přesahuje čistě právní aspekty, ale vždy obsahuje rozměr spravedlnosti. Nebylo by totiž vůbec možné vést duše k nebeskému království, jestliže bychom odhlédli od onoho minimálního množství lásky a prozíravosti, spočívajícího ve snaze vést věřící k věrnému zachování zákona a práv všech členů církve. Klást jakýkoliv protiklad mezi pastorační a právní dimenzí života církve je tudíž zcela nesprávné. Není pravda, že aby bylo církevní právo více pastorační, musí se stát méně právnickým. Samozřejmě je třeba respektovat a správně aplikovat různé projevy oné flexibility, jíž se církevní právo vždycky vyznačovalo, a to právě z pastoračních důvodů. Stejně však je nutné zachovávat i požadavky spravedlnosti, které mohou být v rámci již zmíněné flexibility překonány, ale nikdy nesmí být popřeny. Opravdová spravedlnost v církvi, oživovaná láskou a mírněná rovností, si vždy zaslouží kvalitativní označení „pastorační“. Neexistuje žádný výkon autentické pastorační lásky, který by v prvé řadě nebral zřetel na pastorační spravedlnost.“ (č. 4)

Právní dimenze života církve je tedy sama o sobě pastorační, i když nevyčerpává celou pastorační činnost, která se realizuje prostřednictvím rozvoje spásonosného poslání celé církve, které – jak říká výše uvedený citát – přivádí lidi k nebeskému království. Nelze tedy *a priori* tvrdit, že mezi právem a pastorační činností existuje protiklad, protože pastorační činnost by nemohla existovat bez práva, které je pro ni cenným opěrným bodem, aby

se z ní neztratil rozměr spravedlnosti. Toto zjištění je podle mě pro naši reflexi velmi důležité.

3. Další užitečný poznatek získáme, když se zaměříme na proces kanonického soudního řízení v rámci církevního práva. Podle mě je velmi důležité představit toto řízení jako velký objev civilizace, jako nástroj pro hledání pravdy, která byla zastíněna a kterou je třeba znovu objevit. S pomocí tohoto nástroje se po dlouhá staletí snažilo učení i zkušenost rozpoznávat úctu i práva všech dober, hodnot i osob, které do tohoto procesu vstoupily. Jde samozřejmě o nástroj lidský, který je třeba neustále zdokonalovat, ale nelze mu upřít jistý kredit, který mu vtiskuje užitečnost a rozumnost. Papež k tomu píše tato slova:

„Na pastoračním charakteru církevního práva má podíl i procesní kanonické právo. V tomto směru neztratily aktuálnost ani platnost slova, která k vám pronesl Pavel VI. ve své poslední promluvě k Římské rotě: ‚Dobře víte, že kanonické právo *jako takové*, a v důsledku toho i procesní právo, které je jeho součástí, je ve svých inspiracích a motivech součástí plánu ekonomie spásy, neboť svrchovaným zákonem církve je *salus animarum*.‘ Institucionalizace onoho nástroje spravedlnosti, jímž je soudní proces, představuje postupné nacházení občansky korektního postoje a respektu k důstojnosti člověka, k němuž nezanedbatelným způsobem přispěla samotná církev prostřednictvím kanonického řádu. Využíváním tohoto nástroje církev nepopírá své poslání lásky a pokoje, nýbrž jen stanoví adekvátní prostředek pro potvrzení pravdy, což je nezanedbatelná podmínka spravedlnosti prodchnuté láskou, a tím i skutečného pokoje. Je pravda, že nakolik

je to možné, máme se soudním procesům vyhýbat. Přesto jsou v určitých případech tyto soudní procesy předepsané zákonem jako nejvhodnější cesta k vyřešení otázek, které jsou z církevního hlediska velmi zásadní – jako je tomu např. u procesů týkajících se existence manželství. Spravedlivě vedený proces patří k právům věřících a zároveň odpovídá na požadavek veřejného dobra církve. Procesní normy církevního práva, jakož i ostatní projevy oné instrumentální spravedlnosti, jež přivádí ke spravedlnosti podstatné, proto musí být zachovávány ze strany všech protagonistů procesu.“

K oprávněnosti soudního procesu jako nástroje pro obnovení narušeného církevního společenství (promluva 1979, č. 3) a pro hledání pravdy (promluva 1980, č. 2–3) se papež vyjadřuje i v jiných promluvách. V promluvě z roku 1996 (č. 2–4) papež mluví o podstatě procesu neplatnosti manželství, který definuje jako proces sporný (nebrání se tedy tomuto označení) a speciální, nakolik se týká osobního stavu lidí i veřejného dobra. Papež především podtrhuje veřejnou podstatu tohoto procesu a to, že se tento proces dotýká osobního stavu člověka. Z toho vyplývá, že, ačkoliv je tento proces začleněn do schématu sporného procesu, nejedná se o proces stran (protože není v souladu s tzv. dispozitivním principem, a to i z pohledu vyšetřující aktivity) a nekončí konstitutivním rozsudkem. Papež upřesňuje, že manželé nemají právo na platnost nebo na neplatnost manželství, nýbrž na proces, v němž budou respektována jejich práva na spravedlivé soudní řízení, protože předmětem tohoto procesu jsou nezadatelná práva a potvrzení objektivní pravdy, která má veřejný charakter. V promluvě z roku 2002 (č. 1) pak papež výslovně kvalifikuje působení

církevního soudnictví jako jeden z aspektů pastorage.

Věřím, že tyto úvahy mají značný význam pro naše specifické téma, a to nejen pro již opakovaně zmíněné základní tvrzení, že soudní proces je pastoračním nástrojem, ale i v poněkud techničtějším smyslu. V procesu neplatnosti manželství se evidentně objevuje prvek sporného řízení, což znamená, že do něj mohou zasáhnout všichni, kdo k tomu mají právo, a to i dialektickým způsobem a se zvláštními úhly pohledu, neboť pravdu nelze spatřit bezprostředně, ale je třeba ji ze strany všech zúčastněných hledat a respektovat. Zasahovat do tohoto procesu znamená mimo jiné potvrzovat a vyvracet důkazy, uznávat důkazy předložené stranami nebo *ex offio*, a být schopen tyto důkazy vyvracet nebo dávat do souvislostí. V tomto procesu však také – a to značnou měrou – figuruje veřejný zájem, jemuž jsou podřízeni všichni jeho účastníci: výsledek soudní aktivity se totiž musí shodovat s objektivní pravdou. Na této rovině lze docenit zvláštní charakter soudního procesu vzhledem k občanskému soudnictví (liší se mimo jiné i ukládanými tresty), v němž se podle dnes hojně rozšířeného názoru otevřeně rezignuje na hledání pravdy, neboť prý stačí vyřešit spor a dojít k takzvané procesní pravdě, která se může lišit od objektivní pravdy už třeba v důsledku nesprávného zpracování předložených důkazů ze strany dotčených osob. Vlastní charakter kanonického procesu má významné dopady i na rovinu vyšetřování, kterou se právě zabýváme. Poté, co byl nějaký proces zahájen, má soudce pravomoc vyhledávat *ex offio* důkazy (srov. kán. 1452), čímž mimo jiné doplňuje důkazy poskytnuté stranami. Také ve vztahu k jednotlivým důkazním nástrojům je známo, že

i prohlášení strany pro se může mít hodnotu nejen jako součást nějakého důkazu, nýbrž jako důkaz ve vlastním slova smyslu; tato skutečnost se často označuje jako *confessio iudicialis* (obvyklý, avšak jak z kanonického, tak občanského hlediska nepřesný pojem) a nejlépe bychom ji mohli přirovnat k tzv. rozhodující přísaze při občanském procesu, i když zde najdeme řadu odlišností – především v tom, že při občanském procesu může být přísaha přijata jako důkaz výlučně v kauzách, které se netýkají nezadatelných práv, což ale v kauzách neplatnosti manželství možné je. Dále je třeba upozornit na to, že kanonický proces akceptuje ve značně širší svědecký důkaz (nepochybně s mnohem širšími hranicemi než při občanském procesu), a na to, že výslech stran a svědků může při kanonickém procesu nabývat značné šíře a jeho svobodný průběh ani formální stránka nejsou sešněrovány tak úzkými vymezeními jako při občanském výslechu. Také důkaz v podobě indicií a okolností má v kanonickém procesu oproti občanskému soudu značnou váhu.

Z této koncepce soudního procesu a jeho vyšetřovací části vyplývají též přesně stanovené povinnosti soudce – mohli bychom říci jakési jeho předepsané kvality. Papež na to často upozorňuje ve svých promluvách: např. v promluvě z roku 1979 (č. 2), v promluvě z roku 1981 (č. 5), v promluvě z roku 1984 (č. 3–7) a v promluvě z roku 1998 (č. 2–4). Mimořádný význam mají podle mého názoru body 7–8 promluvy z roku 1980, v nichž se vysvětluje, že ve vztahu ke skutečnosti, v níž je třeba dosáhnout morální jistoty, je povinností soudce respektovat pravdu, a ve vztahu k právu je jeho povinností zachovat věrnost zákonu; tato věrnost má základ jednak v „ma-

gistrální“ znalosti, jak je definováno v jiné pa-
pežově promluvě, jednak ve správné a věrné
interpretaci hermeneutických souvislostí me-
zi kánony.

Tyto úvahy o soudním procesu bych uza-
věřel poukazem na známé kantovské rozdě-
lení mezi veřejným a soukromým užíváním
rozumu. Vysvětlím to: soudní proces je – jak
už bylo řečeno – nástrojem, který církev uží-
vá pro odstranění nejistoty ohledně platnosti
manželství a který si – z důvodů, které jsme
už uvedli – musí uchovat vysoký kredit dů-
věryhodnosti. Řekli jsme však také, že tento
proces zůstává vždy pouze lidským nástro-
jem, který je možné reformovat. Podle mě je
však důležité, aby návrhy na opravu či změnu
procesu, a to i ty nejradikálnější, vždycky zů-
staly omezeny na okruh soukromého užívání
rozumu, které se uskutečňuje v rámci aka-
demického studia a vědecké či kvazi-vědec-
ké komunikace. Používáme-li však rozum ve
veřejné sféře k výkonu právní či kvazi-práv-
ní činnosti, musí při tom být zajištěna věr-
nost v aplikaci platného práva, věcné pod-
staty i ritu.

4. Podle mého názoru je vhodné prozkou-
mat ještě na jeden poznatek, který nám tato
reflexe může nabídnout, a sice to, že pastorač-
ní aspekt je neoddelitelně přítomný i v profes-
ionální kompetentnosti, která – opřena o se-
riózní studium a o úsilí o reflexi, doplňování
vědomostí a dokumentaci – není na překážku
pastoračnímu rozměru ve výkonu kanonické
právní praxe, nýbrž se pro věřící spolu s jisto-
tou, že se s nimi zachází s vážností, stává jed-
nou ze základních garancí. Je-li však naopak
příprava povšechná a neuspořádaná, neustále
se improvizuje a jedná se povrchně, nakonec
se stejně ukáže, že je to ke škodě všech, proto-

že se v procesu objeví různá pochybení nebo
se marně ztrácí čas zbytečnými prodlevami.

Dělat co nejlépe svou práci k dobru dru-
hých se mi zdá neoddiskutovatelným evan-
gelijním pravidlem a kvalifikovaným způso-
bem, jak rozvíjet lásku (srov. Mt 25,32-46);
analogicky můžeme říci, že lékař, který chce
vykonávat svou profesi podle evangelia, ne-
může nikterak opomenout požadavky klade-
né na jeho profesionální kompetentnost, na
studium a na neustálé rozšiřování svých vě-
domostí; podobně nemůže tímto způsobem
postupovat učitel, který se chce svým žákům
věnovat i lidsky a duchovně. V tomto smyslu
tedy není žádný protiklad mezi profesní pří-
pravou a pastorační dimenzí soudce (i vyšet-
řovatele), ale naopak mezi nimi vládne sou-
lad; profesní příprava je tedy jednou z nejdů-
ležitějších povinností soudce. V tomto smyslu
se vyjadřuje Grochowski, když představuje
duchovní a pastorační profil soudce:

„(...) práce v církvi, která vyjadřuje lásku
k samému Kristu, nesmí být nedbalá a už vů-
bec ne improvizovaná, ale musí být provádě-
na „celým srdcem, celou myslí a celou silou“
(srov. Mk 12,29; Lk 10,27; Mt 22,37). *Homine
imperito numquam quidquam iniustius*
[Není nic nespravedlivějšího než nevzdělaný
soudce], napsal Tertius. A tato pravda platí
i pro činnost církevních soudů. Co se však
týká výkonu spravedlnosti v církvi, je třeba
prohlásit mnohem silnější, závažnější tvrze-
ní: *homo imperitus* – místo aby přispěl svým
osobním vkladem k činnosti onoho delikátní-
ho mechanismu, jímž je životní organismus
církev, a tak ho zaktivizoval a přispěl k jeho
účinnosti – vnáší do života církve prvky, kte-
ré jsou cizí její přirozenosti a jejímu poslání
a které ji blokují, vyvolávají nepokoje a brání
její plné účinnosti.“ (s. 208)

Tato poznámka má punc věrohodnosti a kromě toho, že nás vybízí ke stále lepší připravenosti, nám pomáhá vyhnout se zmatkům, které by z tohoto úhlu pohledu mohly narušovat naši práci.

5. Než zakončím tuto část svých úvah, zdá se mi vhodné podtrhnout ještě jednu skutečnost. Myslím, že v naší práci je důležité uchovat si smysl pro hranice. Nejen ve vztahu k pastorační činnosti jako takové, která se neomezuje na právní aspekt, i když – jak jsme už viděli – také ten je její součástí, nýbrž – a to přednostně – ve vztahu k cíli pastoračního působení, jímž je *salus animarum*, abychom to vyjádřili pomocí stručného výrazu, který byl zákonodárcem vybrán pro zakončení textu v současnosti platného latinského kodexu. Ještě jasněji řečeno: naše práce – vyšetřování a pak rozhodnutí – je samozřejmě ve službě *salus animarum*, neboť staví věřícího tvář v tvář oficiální odpovědi církve ohledně jeho životního stavu; této odpovědi se má věřící přizpůsobit ve svém svědomí a samozřejmě se s ní velmi vážně vyrovnat. Avšak *salus animarum* věřících nevyplývá nezbytně z této práce a z tohoto výsledku. Pojem *salus animarum* má eschatologický charakter a závisí na řadě proměnných, které nepodléhají našemu docenění ani nejsou manipulovatelné naší činností. V podstatě to totiž závisí na Božím působení, které se neomezuje na prostředky naší pastorační činnosti – aniž bychom samozřejmě zpochybňovali oprávněnost a význam těchto prostředků – protože význam těchto prostředků v rámci životního putování člověka nelze posuzovat podle povrchního zdání.

Toto upozornění na důležitost limitů nás pravděpodobně povede k tomu, abychom svou práci nezatěžovali přílišnou úzkostí,

kteřá by mohla deformovat její vzhled. Tím nechci říci, že bychom měli k naší práci přistupovat s nevázaností nebo s indiferentním postojem ve vztahu k jejím výsledkům, které se přece tak hluboce dotýkají života lidí; spíše tím chci vybudnout, abychom nikdy nezapomínali, že spása osob nezávisí výlučně na nás a na tom, zda budou naše rozhodnutí odpovídat jejich očekávání (ať už směřují k uznání neplatnosti, nebo ve smyslu potvrzení platnosti manželství). Jestliže bychom zaujali odlišný postoj, mohlo by nás to přivést – *absit iniuria verbis* – k jakémusi pastoračnímu „nadhlednutí“, které by pravděpodobně skončilo tím, že by začalo ovlivňovat naše rozhodnutí i způsob, jakým k tomuto rozhodnutí prostřednictvím studia podkladů z vyšetřování přicházíme.

Na závěr tohoto oddílu, týkajícího se identity a cíle procesu neplatnosti manželství a jeho vyšetřující fáze, se mi zdá vhodné připomenout, že to všechno se v podstatě naplňuje skrze setkání osob s autoritou, která by k nim měla být přátelská.

Přátelská, protože církevní: vždyť jedná s apoštolskou autoritou, která pochází od Boha skrze službu legitimních pastýřů; a tato služba nepochází od nějakého neznámého Boha, nýbrž od Boha křesťanského zjevení.

Jde o autoritu, protože je něčím jiným než obyčejnými lidmi a protože je oprávněná vynést oficiální odpověď.

Ono setkání má za cíl nalézt pravdu a uskutěčňuje se prostřednictvím dialektického setkání subjektivních úhlů pohledu (výslech, rozměr srovnání údajů), aby bylo možné najít vyšší stupeň poznání pravdy a ochotu přizpůsobit se jí jako pastoračnímu ukazateli, který má značný význam pro život člověka. V tomto smyslu můžeme říci, že je tento pastorač-

ní nástroj také hluboce katolický, neboť vede naše svědomí k setkání s pravdou, a to skrze prostřednictví církve a s vnitřním požadavkem na poslušnost vůči ní.

VYŠETŘOVÁNÍ – METODOLOGIE

Druhá část se týká, nakolik jsem to schopen pochopit, především samotného vyšetřování stran a svědků. Otázka je položena takto:

„Metodologie: jaké postoje a chování je třeba zaujmout ze strany účastníků vyšetřování (strany, svědkové, vyšetřující soudce, obhájce, obhájce svazku); způsoby kladení otázek; pozitivní a negativní aspekty přítomnosti obhájce a obhájce svazku...“

Jedná se o velmi konkrétní otázku, k níž může každý z nás uvést řadu zkušeností a připomínek. I zde bych vám chtěl nabídnout několik bodů k reflexi o některých z uvedených procesních skutečností; a navíc bych rád připojil něco málo ohledně znalců. Omezím se na některé z účastníků vyšetřování; nevím totiž, co bych přímo řekl o stranách a svědcích, protože každý člověk je jedinečný (a ten, kdo se s ním setkává, se jej musí snažit pochopit) a protože u těchto osob si musíme uchovat dobrou víru až do případného dokázání opaku. O stranách a svědcích řeknu něco nepřímou, až budu mluvit o vyšetřujícím soudci.

1. Co se týká postojů a chování vyšetřujícího soudce, uvedl bych následující body, které jsou seřazeny podle jejich rostoucího významu.

Nejprve připomínám *slušnost*, kterou ovšem nesmíme směřovat s „kamarádčkováním“ nebo s opomenutím vlastní role. Zdá se mi rovněž nevhodné, aby soudce poukazoval

na svou soudcovskou nadřazenost prostřednictvím nepřístojně paternalistického chování. Slušnost vyjadřuje respekt k osobě člověka, a pokud není pouze afektovaná, dovoluje člověku být tím, kým skutečně je.

Na druhém místě je třeba poukázat na průzračnost a *jasnost*. Soudce nemá co skrývat, protože vykonává správnou a užitečnou činnost; nesmí tedy vytvářet zdání, že chce něco skrývat ani že musí obhajovat sám sebe nebo svou roli. Jasnost vyžaduje konkrétně vysvětlovat stranám a svědkům, proč probíhá výslech, k čemu zhruba směřuje (samozřejmě s respektem k zákazů obsaženému v kán. 1565) a jak bude probíhat. Jasnost znamená také ochotu odpovědět na případné požadavky na objasnění ze strany stran a svědků s tím, že se v případě nutnosti vysvětlí, proč na některé otázky nelze odpovědět. Co se týká stran, často jsem s překvapením zjistil, že přicházejí k výslechu, aniž by věděli, jak bude proces probíhat. Už před lety jsem vypracoval schéma, které dávám stranám a v němž se mohou dočíst, jak funguje kanonický proces. Obvykle toto schéma používám ve chvíli, kdy tisknu protokol, ale některým nežalujícím stranám je vhodné jej dát už na začátku: vysvětlení a předání schématu spolu s přesnou odpovědí na procedurální otázky, které mi byly položeny, jsou vhodným nástrojem k odstranění různých obav a podezření, aby bylo možné navázat patřičnou spolupráci v souladu s právem.

S předchozí hodnotou je v jistém smyslu spojen postoj klidu a *trpělivosti*: soudce se nesmí nechat zatáhnout do polemik [...] ani projevovat k některé ze zúčastněných stran nepřístojné sympatie. Zcela neproduktivní je samozřejmě agresivní chování, které jen umocňuje nedostatečné dispozice toho, kdo

je už při příchodu k výslechu špatně naladěný; agresivita nahání strach a člověka, který třeba přichází s otevřeností a připraveností, uzavírá do sebe sama, protože má obavu, že se dopustí chyby.

Na čtvrtém místě by soudce měl mít (a to vědomě) – kromě všech postojů, o nichž jsme už hovořili – schopnost *rozlišování* během výslechu; např. svědka, který se ve své řeči zabývá okrajovými skutečnostmi nebo těká od jedné věci ke druhé, přivede k jádru věci, nebo bude moderovat proslovy dalších lidí přítomných na sezení.

Na pátém místě je důležitá pečlivost a *přesnost zápisu*: nejen proto, že je to nařízeno zákonem (srov. kán. 1567 § 1), ale také proto, že je to velmi vhodné pro nalezení správného rozhodnutí. Existuje samozřejmě řada způsobů, jak se dotazovat lidí a jak je nechat vyjádřit jejich myšlenky, ale přesnost zápisu je vždy znamením respektu a záruky toho, že bude dosaženo rozhodnutí, odpovídající skutečnosti.

S tím souvisí – a teď se dostáváme ke dvěma postojům, které jsou podle mě pro práci vyšetřujícího soudce ze všech nejdůležitější – to, že soudce by měl zaujmout tzv. *maieutický postoj*.² Byť si uchová respekt k pojmům i slovům vyjádřeným při výslechu, měl by pomáhat lidem k co nejjasnějšímu vyjádření: může upřesnit pojmy a výrazy, které používají, uvést čas, kdy se události staly a kdy se s nimi lidé seznámili, nebo poukázat na protichůdnosti ve svědectvích, v dokumentech a v dalších skutečnostech. Soudce není notářem stran, ale – jak jsme už připomněli – jeho pravomoc a zodpovědnost jej opravňují, aby hledal pravdu také *ex offo*.

V poslední řadě si myslím, že nejdůležitější vlastností vyšetřujícího soudce je schopnost

zaměřit se na objasnění toho, co je *podstatné* vzhledem k předmětu kauzy, a s nasazením všech sil to dokreslit, přičemž je třeba odsunout stranou to, co nepůsobí problémy nebo co nemá význam. Nikdy nesmíme zapomenout, že „*frustra probatur quod probatum non relevat*“ [nadarmo se prověřuje to, co neslouží k prokázání předmětu sporu]. Mohli bychom v této věci uvést řadu příkladů, až bychom došli ke skutečným a opravdovým paradoxům. Tím se však nebudeme zabývat, ale věřím, že každý z vás zažil podobnou zkušenost se soubory otázek, které bohužel najdeme ve standardních formulářích, ať už je příčina neplatnosti manželství jakákoliv a ať se dotazujeme jakéhokoliv člověka: strany, svědka, znalce (odborného svědka) nebo svědka věrohodnosti osob. Schopnost zachytit to, co je podstatné, nejen z hlediska právního nálezu, ale i z pohledu životních osudů člověka, je znamením skutečné pastorační pozornosti, která mluví o kvalitě soudce a která si zaslouží obdiv.

2. Co se týká obhájce svazku, musím říci, že se s jeho přítomností při výslechu setkávám tak zřídka, že vlastně nevím, co k jeho osobě v souvislosti s výslechem říci. Chtěl bych místo toho připomenout dvě skutečnosti – jednu obecnějšího rázu, druhou týkající se vyšetřování, kde se však nezbytně nevyžaduje fyzická přítomnost obhájce svazku.

Zdá se mi, že tato procesní funkce obhájce svazku může čerpat svou základní podobu v Kodexu (srov. kán. 1432): nevím, zda se někdo opravdu hluboce vědecky zabýval dvěma slovesy, které tuto aktivitu vyjadřují – tj. „*proponendi et exponendi*“: Pokud to někdo nevyjádřil lépe než já, první z termínů bychom mohli vztáhnout k případným po-

žadavkům na vyšetřování, zatímco druhý se týká připomínek ve fázi debaty o soudním sporu. Je také zajímavé si povšimnout, že veřejná strana musí předložit „*omnia quae adduci possint*“. Samozřejmě to musí udělat „*rationabiliter*“; avšak toto příslovce nemá za cíl okleštit nebo oslabit jeho funkci, nýbrž jen podtrhuje, jaký cíl má tato služba: porovnat údaje, které dialekticky vstupují do soudního procesu. V podstatě to znamená, že se obhájce svazku musí vyvarovat excesů; jedním z nejčastějších je v současnosti přílišná poddajnost obhájce svazku (když neuzavře své vyjádření *pro nullitate*, a někdy dokonce i na základě faktů, které sám obhájce strany opustil), což je v této racionální dialektice, jíž je soudní proces jakožto konfrontace poznatků, velmi škodlivé, protože v tom případě je soudce nucen suplovat nečinnost veřejné osoby a hrozí mu nebezpečí narušení jeho profesní nestrannosti a vyváženosti vůči procesním tezím, které jsou podrobeny soudnímu procesu.

Co se týká výslechu, má obhájce svazku povinnost a moc *proponendi* požadavků na vyšetřování, například otázek, které mají být položeny stranám a svědkům. Zdá se mi, že dosud nejsou zcela správně aplikovány platné procesní normy, neboť soudní praxe je mnohdy ovlivněna obyčejí z předchozího Kodexu. Obhájce svazku už nemá za úkol předpřipravit otázky pro všechny zúčastněné ani kontrolovat otázky, které připravil někdo jiný. Jako ostatní protagonisté soudního procesu má i on povinnost předkládat body k výslechu pouze tehdy, požaduje-li výslovně nějaký vyšetřovací úkon spočívající ve výslechu (srov. kán. 1552 § 2, jež je platný i pro strany *ex can.* 1534); v ostatních případech má pouze právo to učinit, ať už ve vztahu k výslechu (srov.

kán. 1533), nebo v průběhu samotného výslechu, jestliže je na něm přítomen (srov. kánony 1561 a 1678 § 1, 1°). Když pak připravuje tyto otázky, musí postupovat *rationabiliter* a přitom mít na zřeteli svou procesní funkci a svůj vlastní úhel pohledu. Proto se na jedné straně musí vyvarovat kladení otázek, které se netýkají *thema decidendum* (kán. 1563), a už vůbec nesmí klást záludné či zavádějící otázky (srov. kán. 1564), na straně druhé se nesmí vydat na cestu hledání důkazu prostřednictvím toho, že zamezí straně předložit vlastní důkazy (srov. kán. 1526 § 1) nebo zabrání soudci rozhodnout o požadavcích na důkaz *ex offio* (srov. kán. 1452).

3. K otázce advokátů je třeba uvést, že jejich přítomnost při vyšetřování je dovolená (srov. kán. 1678 § 1, 1°) – ovšem za předpokladu, že soudce nepožaduje „*segreto esse procedendum*“ (kán. 1559). Přítomnost advokáta je užitečná, protože může poskytnout dotazovanému větší důvěru a pomoci mu v hledání pravdy, přestože ji obhájce pojímá (s výhradou povinnosti zachovávat procesní loajalitu a respekt k pravdě) z pohledu vlastního osobě, kterou zastupuje.

Je jasné, že *in actu exercito* závisí užitečnost advokáta na tom, jaké postoje zastává. Pro zamezení možných klíčků by mohly sloužit následující nástroje: povinnost předložit případné otázky písemně, už proto, aby mohl soudce prověřit, zda jsou přijatelné a relevantní (srov. kán. 1527 § 1), a obecněji proto, aby na dotazovaného nepůsobily sugestivně. S tímto systémem jsem se já osobně – abych to řekl stručně – poprvé setkal v situaci, kdy jej ze své iniciativy aplikoval právě jeden advokát.

Dále je třeba zapsat do protokolu nejen

přítomnost advokáta, ale i to, co během výslechu požaduje, ať už to je nebo není přijato, aniž by se ztratil směr, kterým má být výslech i proces veden a který v hrubých rysech odpovídá podstatě soudního sporu. V tomto posledním smyslu je povinností soudce dbát na co nejpřesnější respektování pojmů, vydávat řádně potřebné dekrety, moudře využívat nástrojů, o nichž se píše v kánonech 1606 a 1520, a v případě potřeby přímo zapojit stranu do událostí, jež by měly být spíše zřídka, jako je přijetí rozhodnutí v nějaké kauze v nepřítomnosti obhájce nebo archivace z důvodu procesní nečinnosti.

4. K osobě znalce se mi zdá vhodné využít možnosti, o níž se píše v kánonu 1578 § 3. Nejde tu o pouhé formální uznání znaleckého posudku, který nebyl vyžádán soudním řádem, ale o případná vyjasnění, popř. také o pomoc při vyjasnění případných obtíží. Občas má člověk dojem, že se soudce dostal do určité podřízenosti soudnímu znalci, protože se znalecký posudek bere jako jakýsi právní důkaz, kdežto vyjádření, jímž soudce zdůvodňuje jeho přijetí, je bráno jako pouhé slohové cvičení (které se příliš nelíbí ani italské kasaci, když má hodnotit znalecké posudky v občanských procesech).³ Znalecký důkaz je jedním z typizovaných důkazů kanonického práva; tento důkaz však není nadřazen ani podřízen ostatním důkazním nástrojům, jež jsou k dispozici, a proto musí být podroben kritickému zhodnocení (srov. kánony 1578 § 2 a 1579 § 1) a svobodnému uvážení soudce (srov. kán. 1608 § 3). V tomto smyslu se jeví jako velmi užitečný dialog se znalcem, aby bylo možné lépe objasnit a vyřešit nesnáze, a tak ještě důkladněji zhodnotit přínos znaleckého posudku.

V rámci této spolupráce není jasné, zda může znalec podle církevního práva autonomně provádět výzkum u dalších lidí (např. vyslechnout své kolegy, žádat od osob srovnání názorů, vyžadovat dokumentaci); proto vidím jako vhodné umožnit ve vhodných případech soudnímu znalci, aby se zúčastnil (nejprve pasivně, později může klást i otázky) výsledků, které si on sám vyžádal v situaci, kdy měl ve smyslu kán. 1577 k dispozici nedostatečné podklady.

VYŠETŘOVÁNÍ – SHROMAŽĎOVÁNÍ DŮKAZŮ

Poslední část zadání, které mi bylo předloženo, se týká důkazních prostředků jako takových. Otázka zní takto:

„Důkazní prostředky: nashromáždít všechny možné důkazy, nebo pouze ty, které považujeme za dostačující, aby na nich soudce mohl založit morální jistotu?“

Také v tomto případě bych chtěl dojít k závěru pomocí několika úvah.

1. Morální jistotou, nezbytnou pro kladné rozhodnutí v nějaké kauze neplatnosti manželství, je nepochybně ta jistota, jíž dosáhl soudce. Kánon 1608 to výslovně dosvědčuje z normativního pohledu: pravomoc k oficiálnímu rozhodnutí podobné otázky má soudce (v našem případě soudní senát).

2. Soudce však není nějakým soukromníkem, nýbrž oficiálně pověřenou osobou, která – ve jménu kompetentní autority a k dobru nejen těch, kdo se účastní procesu, nýbrž i celého společenství církve – řeší otázku, která jí byla předložena. Soudní funkci soudce – a spolu s tím i jistotu, k níž musí dojít – proto nelze vnímat jako něco osobního, individuálního a intimního.

3. Jak připomněl Pius XII. (a jak znovu uvedl Jan Pavel II. ve svém odvolání se na morální jistotu při promluvě k Římské rotě v roce 1980, č. 6, čímž podle některých autorů uznal prohlášení Pia XII. jako autentickou interpretaci tohoto pojmu), morální jistota není pouze subjektivní skutečností, ale má objektivní ráz; zakládá se tedy na objektivních prvcích, poznatelných prostřednictvím zdravého úsudku; dále pak je stanoveno, že morální jistota musí být objektivně vyjádřena prostřednictvím odůvodnění rozsudku, aby ji mohly přijmout strany, případně soudní tribunály vyšší instance i obecný [lid Boží].

4. Je třeba také uznat, že soudce může z jedné strany omezit shromažďování důkazů (srov. kán. 1553 a 1599), ale z druhé strany nemůže ignorovat, že kauzy neplatnosti manželství jsou často velmi komplikované, vyžadují zvláštní pečlivost při vyšetřování a samotný pojem morální jistoty (vyločení odůvodněné pravděpodobnosti opačné možnosti) vyžaduje obzvláštní pečlivost, aby jí mohlo být dosaženo.

5. Nezapomeňme též, že díky tomu, jakou mají manželské kauzy podstatu, pro ně nestačí morální jistota vyšetřujícího soudce. Ten totiž – podle moudrého rozhodnutí Zákonnodárce, opírajícího se evidentně o význam, jaký má předmět těchto kauz – musí porovnat svůj úhel pohledu s názorem přinejmenším dvou kolegů, kteří jsou pozváni, aby si na základě akt vytvořili nezávislé přesvědčení, aniž by se automaticky ztotožnili s názorem vyšetřujícího soudce v dané kauze. Chápe me tedy, že se vyšetřující soudce musí snažit předložit senátu – prostřednictvím dostatečně vyčerpávajících akt kauzy – co možná nejpřesnější a nejbohatší rekonstrukci případu, aspoň co se týká základních bodů kauzy.

Implicitní nebezpečí v této oblasti hrozí tam, kde vyšetřující soudce založí celé řízení především na svém osobním mínění, a *a fortiori* vyplývá na povrch v případech, kdy tento vyšetřující soudce není členem soudního senátu.

Po těchto úvodních poznámkách bych řekl, že prvek morální jistoty (ve všech výše uvedených aspektech) by měl formovat celou kauzu včetně vyšetřovací části. Nechci klást důraz na odstranění jeho subjektivních aspektů, kterým se nikdy zcela nevyhneme, jako spíš na to, abychom dbali na jejich vyváženost s prvky objektivními, které musí vyšetřující soudce (jednající jako veřejná, nikoliv soukromá osoba) garantovat rovněž s morální jistotou: musí tam být objektivní základ, objektivní motivace, s níž vyšetřující soudce jednal se stranami, a možnost kontroly této činnosti v rámci soudního řádu církve. Tato kontrola – stručně řečeno – není cílem ani podmínkou (ať už ji koná kdokoliv), nýbrž zárukou objektivní a regulérnosti jednání k dobru věřících, ať už se jedná o aplikaci zákonných norem, nebo o dodržování základních jistot prostřednictvím stanovených procedur.

V tomto smyslu se mi zdá, že problém, o který nám jde, nespočívá ani tak v kvantitě („musím hledat všechno, nebo jen to, co stačí mně, soudci?“), jako spíš v kvalitě („musím pochopit co nejlépe pravdu v případě těchto osob a co nejpřesvědčivěji ji vyjádřit“). Dosáhneme toho tím, že se zaměříme na to, co je opravdu průkazné, a budeme hledat to, co je s ohledem na dostupné možnosti nejlepší: tzn. například tím, že se vyjasní pojmy, ozřejmí a prověří spory nebo zformulují obtíže, které ve smyslu kánonu 1530 i nadále přetrvávají ve vztahu se stranami. Nepřehlédněme, že hledání kva-

lity – jak nasvědčuje i obecná zkušenost – má často příznivý dopad i na kvantitativní rovinu, ať už z pohledu obsáhlosti vyšetřovacích úkonů, které je třeba provést, tak co se týká nezbytného času pro jejich uskutečnění.

Na závěr bych rád uvedl, že v samotném pojmu morální jistoty je podle mě implicitně přítomná nezbytnost hledání všech dostupných důkazních prvků, jež se obvykle shodují s těmi úkony, jež jsou nutné k jejímu možnému formálnímu dosažení a k její přímé sdělitelnosti. „Důkazných“ – tzn. prvků, které nejsou cizí soudnímu řízení, které nejsou neprůkazné ani zcela okrajové. „Možných“ – tj. nikoliv výstředních, zmatených ani frustrujících.

Má-li soudce jasno v podstatných prvcích práva, které má aplikovat (a to ho povede, aby hledal a aby to, co v tomto případě najde, podrobil rozlišování); zná-li a aplikuje-li opravdu zkušeně procesní právo (což mu zajistí rychlost a řádnost procesu a zamezí omylům s nutností zpětných oprav a námitek); dokáže-li moudře vykonávat svou funkci vedoucího procesu (čímž se vyhne prodlužování procesu a neúčinnému prodloužení), nebude hledání těchto možných prvků znamenat pro strany, jež se účastní procesu, žádné zvláštní obtíže na náročnost úkonů nebo na strávený čas. Naopak: jsem přesvědčen, že podobný postoj jim v tom může přinést ulehčení.

Přeložil Jiří Plhoň

Poznámky

* Jedná se o text přednášky, pronesené v Santa Giustina Bellunese dne 23. září 2003 ke členům a advokátům Oblastního církevního soudu Triveneto, ponechaný v jeho původní podobě: autor odpovídal na předem položené otázky a moderoval následnou diskusi. Originální text Paolo BIANCHI, *La fase istruttoria nel processo di nullità matrimoniale: non solo indagine*, in: Quaderni di diritto ecclesiale 18, 2005, s. 313–328.

¹ Zenon GROCHOLEWSKI, *Aspetti teologici dell'attività giudiziaria della Chiesa*, in: *Teologia e diritto canonico*, Città del Vaticano 1987, s. 195–208.

² Pozn. red.: Řecký výraz *maieutikè* (umění porodní asistentky, která pomáhá při porodu s narozením dítěte) lze překládat jako schopnost učitele „vytáhnout“ ze žáka osobní názor nebo myšlenku. U řeckých filozofů je tímto slovem označováno také umění dialogu.

³ Srov. Mario CONTE, *La prova nel processo civile*, Milano 2002, s. 305.